

Paul Verhaeghe

“Minder individuele vrijheid in ruil voor een betere samenleving”

Het eerste webdebat van de Beweging van Barmhartigheid was er meteen een met spannende opvattingen van een inspirerend spreker.

Paul Verhaeghe pleit voor minder individuele vrijheid, voor het overboord zetten van het kapitalisme en voor burgerdemocratie. “We zullen wel moeten, en gauw ook.”

02 - 11 - 2020 / Door Cees Brinkhuizen

VRAGEN UIT DE CHATBOX

Democratie

Jaap Klink (41), social innovator, www.broed.nu:

“Zo’n burgerdemocratie zou natuurlijk prachtig zijn. Zeker als de besluiten ook uitgevoerd worden en niet alleen inspiratiebron zijn. Maar wie is de opdrachtgever? Is dat de overheid? Of kan dat ook het bedrijfsleven zijn?”

Paul Verhaeghe: “Waar we naartoe moeten is een politiek bestel waarbij de wetten voortvloeien uit de groep van representatieve burgers, de groep die op grond van kennis besluiten neemt die de politiek zal moeten uitvoeren. Want de burgers op zich kunnen dat niet. In een recente artikel van De Correspondent wordt haarfijn uitgelegd hoe dat werkt.”

[De Correspondent: Meer dan een inspraakavond, beter dan een referendum: met deze democratische vernieuwing kan de burger zélf beleid maken](#)

Voor de Belgische hoogleraar Paul Verhaeghe is ‘de wereld ná corona’ een wereld van immense veranderingen. Onontkoombare veranderingen ook, wanneer we tenminste het hoofd willen bieden aan de klimaatverandering. “We elimineren onszelf.” En om het nog gecompliceerder te maken: hij constateert dat ons hele economische systeem verrot is en hoofdoorzaak is van alle problemen. De corona-pandemie is slechts een symptoom. “De pandemie en klimaatverandering hebben dezelfde oorzaak: onze manier van produceren, distribueren en consumeren.”

De corona-pandemie in een breder kader

Paul Verhaeghe (65) is geen milieu- of klimaatdeskundige en evenmin econoom. Hij is hoogleraar klinische psychologie en psychoanalyse aan de universiteit van Gent. Jaren geleden al begon hij een studie naar de maatschappelijke invloeden op psychische stoornissen. En allengs leidde dat tot een pittige analyse van de grote problemen van de mondiale samenleving. Tegenwoordig doceert hij het vak ‘Cultuur- en maatschappijkritiek’.

Voor menigeen zal zijn analyse een buitengewoon somber stemmend verhaal zijn, maar in zijn boeken blijft Verhaeghe toch bovenal een optimist, zij het een gematigd optimist.

Zijn meest recente boek gaat over de corona-pandemie (‘Houd afstand. Raak me aan’). Het is een boek vol compassie met ons allen als slachtoffer, maar hij plaatst de pandemie in een veel breder kader. “Het zal misschien vreemd klinken, maar ik vind deze pandemie nog het geringste van de problemen waar we op dit ogenblik mee te maken hebben. Ik hoop wel, dat het een flinke wake-up call is om een echte oplossing te zoeken en niet alleen maar te hopen op een vaccin waarmee we dan weer door kunnen gaan zoals we voordien bezig waren. Want dat is echt geen goed idee. Nee, het belangrijkste dat we moeten vrezen, is dat er niets zal veranderen.”

Opening debatserie ‘de wereld ná corona’

Paul Verhaeghe wilde dus graag meedoen aan de debatserie van de Beweging van Barmhartigheid over ‘de wereld ná corona’. Op zondagmiddag 1 november opende hij die serie webdebatten, met een druk ‘bezochte’ aflevering (150 deelnemers).

Obstakel

Samira van der Loo (20), student humanistiek

“Heel veel mensen voelen zich bedreigd als je praat over consumptieve veranderingen. En je ziet ook steeds meer mensen die niet meer geloven in de wetenschap. Ziet u dat als een obstakel voor de veranderingen?”

Paul Verhaeghe: “Bij de experimenten met deliberatieve democratie bleek dat je als je de mensen de gelegenheid geeft om onderling te overleggen en als je hen voldoende tijd geeft dat je dan ziet dat de deelnemers bijna altijd beslissingen nemen die het collectief belang dienen. En dat staat los van hun opleidingsniveau. Dat was voor mij echt een verrassing.”

Dát er grote problemen zijn en nog op ons afkomen was minder het onderwerp in het webdebat. Het ging vooral over h^óe ze aangepakt moeten worden.

En als je Verhaeghe dan vraagt wat daarbij de inzet moet zijn, is zijn antwoord verbluffend eenvoudig: “een betere samenleving”.

Hij vindt het dan ook helemaal niet gek dat de Beweging van Barmhartigheid streeft naar een ‘barmhartiger samenleving’. “Het woord barmhartigheid gebruiken wij in het Vlaams niet meer zo veel. Ik gebruik zelf liever het woord mededogen. Ja, wij hebben veel meer mededogen nodig. Tegenover de anderen, maar eigenlijk ook tegenover onszelf. Want wat we onszelf aandoen... We zitten in een ronduit verschrikkelijke rat-race. Barmhartigheid en mededogen is bovendien het perfecte antwoord op het tweede grote probleem naast de klimaatverandering: de groeiende ongelijkheid.”

‘Betere samenleving’

Verhaeghe noemt de verandering die nodig is een ‘transformatie 2.0’ en hij formuleert in zijn boek waar dat dan toe moet leiden:

‘Ik hoop op een transformatie 2.0 met een economie die opnieuw ingebed wordt in onze samenleving, als middel om een maatschappij zo te ordenen dat een goed leven het doel wordt. Een maatschappij waar we met zijn allen voorrang geven aan duurzaamheid, aan het opvoeden van kinderen en onderwijzen van jongeren, aan het zorg dragen voor zieken en ouderen, aan het doordacht omgaan met onze leefomgeving. Waar de intrinsieke waarde van werken (het plezier bij het maken van iets in combinatie met de beloning die we ervoor krijgen) belangrijker is dan de extrinsieke (promotie en bonussen).’

Dit lijkt wel een ‘I have a dream’, kreeg Verhaeghe in het debat te horen. “Ja, dat lijkt zo wanneer je kijkt naar hoe het nu gaat in onze samenleving. Maar tegelijkertijd kan ik me goed voorstellen dat iemand die dit onbevangen leest zal zeggen: ‘Natuurlijk, zo moet het zijn’. Het is toch de bedoeling dat we een maatschappij hebben die goed functioneert en een economie in dienst daarvan. Maar de rollen zijn nu omgedraaid en dat is niet alleen gek, maar ook heel erg gevaarlijk. Het leidt ons regelrecht naar een ecologische catastrofe die we straks zelfs als soort niet zullen overleven.”

Hoe bereiken we die 'betere samenleving'?

De inzet van Verhaeghe, die betere samenleving, leidde in het webdebat niet tot heftige discussies, maar er waren wel veel vragen over hoe je daar komt.

Want Paul Verhaeghe komt met conclusies die niet overal in goede aarde zullen vallen. Een greep uit zijn conclusies:

- “Van regeringen hoef je het niet te verwachten. Zij moeten dansen naar de pijpen van de markten.”
- “Onze huidige versie van democratie schiet te kort voor het oplossen van de grote problemen. We moeten zoeken naar een andere vormgeving van democratie.”
- “We zullen voor de collectieve belangen individuele vrijheid moeten inleveren.”
- “Het vraagt niet minder dan een collectieve heropvoeding van onszelf en onze kinderen.”

'Van regeringen hoef je het niet te verwachten'

“Ik word meestal bij de Groenen geplaatst, soms ook bij de Belgische versie van het socialisme. Meestal aan de linkerkant, dat klopt. Terwijl ik er zelf al geruime tijd achter gekomen ben, dat die indeling in links en rechts niet meer klopt. Want welke regering we ook hebben, het beleid blijft min of meer hetzelfde; er is eigenlijk weinig verschil. En ook dat heeft weer te maken met het feit dat regeringsleiders bovenal moeten dansen naar de pijpen van de markten. Zij hebben een heel kleine marge. Het is toch wel heel erg vreemd, dat zelfs de overheid moet luisteren naar de multinationals, want daar komt het uiteindelijk op neer.”

“Alleen wanneer van onderaf voldoende druk wordt uitgeoefend, zal de politiek structurele veranderingen doorvoeren. Maar, toegegeven, het is ook complex: de economie is verweven met de volledige organisatie van ons leven, van onderwijs tot aan de zorgsector.”

'We hebben een andere vormgeving van democratie nodig'

“We mogen het niet alleen de politici verwijten. Ook zij zijn slachtoffer, slachtoffer van het kortetermijndenken dat de huidige, op verkiezingen gebaseerde democratie domineert.

Maar het alternatief is er al: burgerdemocratie, 'deliberatieve

In Nederland?

Anke Spieringhs (26), docent theater en cultureel ondernemer, www.ankespieringhs.nl

“Hoe zou je participatieve democratie in Nederland op gang kunnen brengen?”

Paul Verhaeghe: “Ik denk dat Nederland zich daar vrij goed toe zal lenen, omdat dit voor een stuk aanleunt bij een traditie die jullie veel meer hebben dan wij in België. Want die verandering gaat hand in hand met een wijziging op het vlak van autoriteit. Eeuwenlang hebben we een patriarchale top-down autoriteit meegemaakt. Pas eind vorige eeuw hebben we een kanteling doorgemaakt naar een veel meer horizontale autoriteit: overleg met duidelijke leidersfiguren. En het is op dat vlak dat democratie zich situeert. Maar er is voortdurend een spanningsveld. Elke democratie kan vroeg of laat terugglijden naar die autoritaire structuur (wat nu ook in Amerika bezig is).”

Kapitalisme

Harm van Ballegooy (33), sociaal ondernemer, www.zorgoppas.nl

“Ik zie me zelf niet als idealist, meer als commercieel idealist. Dus ik vlieg problemen aan met een businessmodel. Ik wil vragen hoe we afkomen van onze verslaving aan groei? U zegt: we moeten het maatschappelijk belang vooropstellen. Dan heb je al gauw de ogenschijnlijke tegenstelling idealisme – commercie. Het gaat altijd om: óf je bent een geitenwollen sok óf je bent een commerciële kakker. Als we geen commerciële groei meer als hoofddoel willen, waar begin je dan?”

Paul Verhaeghe: “Het zou een illusie zijn om te denken dat we de economie kunnen afschaffen en we allemaal weer onze eigen productjes gaan maken. Zo werkt het niet. Dus we moeten blijven ondernemen en daarvoor hebben we ondernemers nodig. Maar het moet op een andere manier. En ik denk dat het sleutelwoord daarbij ‘duurzaamheid’ is. We moeten opnieuw inzetten op het maken van producten die een lange levensduur hebben en die ook hersteld kunnen worden. En natuurlijk gaan die producten duurder worden, dat kan niet anders.”

democratie’. (Deliberatie betekent beraadslaging.) Daarbij mag een representatieve groep burgers op basis van informatie beslissen over belangrijke issues. Naar die vorm van democratie is al veel onderzoek gedaan en het blijkt ontzettend goed te werken. De Franse president heeft al aan een representatieve groep van de Franse bevolking voorstellen gevraagd en toegezegd dat ze ook zullen worden uitgevoerd. En in Ierland heeft een burgerinitiatief zich uitgesproken over de abortuskwestie.

Het grote voordeel van dit soort initiatieven is dat de deelnemers niet gekozen worden en dus ook geen rekening hoeven te houden met hun eventuele herverkiezing over vier jaar. En een tweede groot voordeel is dat de beslissingen worden gedragen, want ze komen van onderaf. Maar om die ‘deliberatieve democratie’ te laten slagen moeten de beslissingen van de burgers ook daadwerkelijk worden uitgevoerd. Als je aan mensen zegt ‘jullie mogen eventjes nadenken over een aantal zaken en met voorstellen komen en dan gaan wij wel eens kijken wat we ermee gaan doen’, dan werkt het niet.”

‘We zullen individuele vrijheid moeten inleveren’

Voor Verhaeghe is het onontkoombaar dat we wat van onze individuele vrijheid prijs moeten geven. Hij illustreert het met de aanpak van corona.

“Bij het beheersen van de corona-pandemie gaat het om de volksgezondheid, om de economie en om de individuele vrijheid. Maar je kunt ze onmogelijk alle drie tegelijk voluit dienen. In de Verenigde Staten kiest men bij de corona-aanpak voor de individuele vrijheid en de economie. De volksgezondheid offert men op. In China offert men individuele vrijheid op ten gunste van de volksgezondheid. En heel eventjes wordt ook de economie on hold gezet.

Ik denk dat wij in eerste instantie moeten kiezen voor volksgezondheid. Dat lijkt mij de meest verantwoorde maatschappelijke keuze. Maar dan zal je minstens een van de twee andere moeten opofferen. Ik denk de individuele vrijheid, want het is een collectief probleem. Individuele vrijheid is een goed dat iedereen aanspreekt, maar het is inmiddels wel verworden tot ‘iedereen doet zijn eigen zin’ en daarbij zijn we het gemeenschappelijke vergeten. We moeten nu voorrang geven aan het collectieve en daarvoor onze individuele vrijheid een stukje dimmen. Er

zit niks anders op.”

“Trouwens onze individuele vrijheid is veel beperkter dan het lijkt. In mijn ogen is het illusie, want die individuele vrijheid komt eigenlijk neer op zoveel mogelijk consumeren en zoveel mogelijk proberen meer te hebben dan andere mensen. Dat beschouw ik als de hedendaagse vervreemding.”

'Er is een collectieve heropvoeding nodig'

“We hebben in pakweg drie decennia een maatschappelijke omgeving gecreëerd waarin het eigen ik, los van de anderen, steeds meer centraal is komen te staan. Zoals een politicus bij jullie ooit gezegd heeft 'het dikke ik' of 'het eigen ik eerst'. De pandemie maakt duidelijk hoe dringend nodig het is dat we weer naar de andere kant gaan en dat het besef van sociale samenhang en verantwoordelijkheid weer terugkomt. En dat we weer weten te delen – dan komen we terug bij barmhartigheid en mededogen. Dit zijn zaken die je gewoon kunt aanleren als je ze voorhoudt als idealen. Maar het vraagt niet minder dan een collectieve heropvoeding van onszelf en onze kinderen.”

Laatste kans, weinig tijd nog

“Ik weet dat het kantje boord is en dat de problemen van klimaatverandering en de toenemende ongelijkheid in de wereld gigantisch zijn. Ik weet dat er als gevolg van die problemen een enorme stroom vluchtelingen op ons af zal komen. Als we dit allemaal willen oplossen, dan hebben we nog ongeveer tien, maximaal twintig jaar de tijd. Dus dit is echt wel de laatste kans. Als we niet stevig doorpakken, gaan we naar een opwarming van vier graden en dat we willen we niet meemaken, echt niet.”

Toch nog optimistisch

“Toen ik begon met mijn studie over de relatie tussen maatschappelijke problemen en het psychisch welbevinden, was ik ronduit pessimistisch over de mogelijkheid de grote problemen daadwerkelijk aan te pakken. Maar toen ik er lezingen over ging houden, kwamen keer op keer mensen naar me toe met opbeurende voorbeelden van mooie initiatieven. Het feit dat ik die voorbeelden niet kende, is geen toeval. Veel van deze initiatieven bleven lang onder de radar, er was heel weinig aandacht voor. Dat is aan het veranderen. Denk bijvoorbeeld aan de vele

Harm van Ballegooy: “U schrijft ook dat we ons nog beter het einde van onszelf kunnen voorstellen dan het einde van het kapitalisme, terwijl u ook zegt dat het kapitalisme de facto al stuk is.”

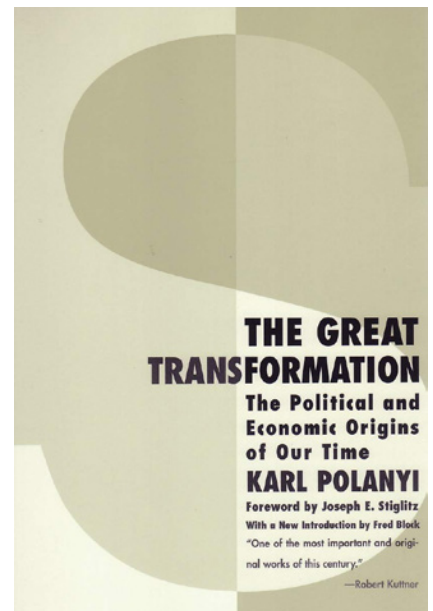
Paul Verhaeghe: “De vrijemarkt-economie wordt meestal geassocieerd met vrijheid en vooruitgang. Je kunt er niet naast kijken dat deze associatie op een bepaalde manier juist is. Maar terzelfdertijd zien we dat die vrijemarkteconomie ons al zeker vijftien jaar een pak ellende bezorgt. De historisch econoom Bas van Bavel, een Nederlander, heeft heel mooi beschreven hoe dit deel uitmaakt van een evolutie die ingebakken ligt in de vrijemarkt-economie. Hij geeft aan hoe de vrijemarkt eerst wel al die positieve dingen oplevert: meer individuele vrijheid en een mooier leven. Daarna ontstaat een kanteling waarbij de financiële economie het overneemt van de productie-economie. Je kunt dan meer geld maken van geld dan door dingen te produceren. En dan gaat het heel snel bergafwaarts. Dan zie je dat al die oorspronkelijke voordelen in hun tegendeel keren: een grotere ongelijkheid, minder vrijheid, meer sociale onlust. In de geschiedenis eindigt het altijd rampzalig. Het eindigt altijd op revolutie en op zaken die je liever niet zou meemaken. Of het nu ook zo zal eindigen? Dat weet ik niet. Maar je ziet in ieder geval dat wij ons nu in de fase bevinden die Van Bavel beschrijft als eindfase.”

burgerinitiatieven en aan de ontwikkeling van de deeleconomie. Al die zaken stemmen mij toch hoopvol. Ik ben nu gematigd optimistisch, niet razend optimistisch, maar wel degelijk gematigd optimistisch.”

“Maar inderdaad, de kernboodschap is niet geruststellend. Toch moeten we ervoor waken in paniek te raken, want paniek is de hoogste vorm van angst en dan doen we domme dingen. Al is het maar omdat we dan meestal teruggrijpen naar oplossingen van vroeger, oplossingen die juist aan de basis van de huidige problemen liggen. We hebben alle reden om ons ongerust te voelen, net ongerust genoeg om toch nog actie te kunnen ondernemen. Als het paniek wordt, dan lukt het ook niet meer.”

[Beluister de podcast Barm#1 met het complete webdebat met Paul Verhaeghe](#)

BOEK

Karl Polanyi

The Great Transformation

De transformatie die nodig is noemt Paul Verhaeghe de transformatie 2.0. Het is een knipoog naar de Hongaars-Amerikaanse econoom Karl Polanyi (1886-1964) die in 1944 het boek *The Great Transformation* publiceerde, tégen het kapitalisme en vóór een economie waarin de sociale relaties centraal staan. Polanyi laat zien hoe onder het kapitalisme alles in dienst van de vrijemarkt-economie is komen te staan.

Bas van Bavel

De onzichtbare hand

(De door Verhaeghe aangehaalde auteur Bas van Bavel)

488 p.

Uitgeverij Prometheus, 1918

9789044634365

€ 29,99

Uitgever: "Het is een sprookje dat onze markteconomie een onmisbare voorwaarde voor welvaart en rechtsstaat is. Dat weet de internationaal gezaghebbende Nederlandse economisch historicus Bas van Bavel onweerlegbaar aan te tonen."

Paul Verhaeghe

HOUD AFSTAND
RAAK ME AAN

Paul Verhaeghe

Houd afstand, raak me aan

Uitgeverij De Bezige Bij, 2020

Boek € 14,99; ISBN 9789403117515

E-book € 4,99; EAN 9789403117614